

Från förebild till varnande exempel?

USA och frihandelsmotståndet

Sara Norrevik

Sara Norrevik är doktorand i statsvetenskap vid University at Buffalo, SUNY, Fulbrightstipendiatar och fellow vid Frivärld. Tidigare har Sara varit politiskt sakkunnig i regeringskansliet. Sedan två år bor hon i Buffalo, NY, som ingår i den industritunga region i norra USA som blivit centrum för frihandelsmotståndet.

Inför det amerikanska presidentvalet har frihandel seglat upp som en av de mest brännande politiska frågorna. Genom kraftfull mobilisering försöker olika intressen att underblåsa den tilltagande skepsisen mot frihandel i allmänhet och frihandelsavtal i synnerhet.

I denna rapport tittar Sara Norrevik närmare på det växande frihandelsmotståndet med utgångspunkt i den amerikanska valrörelsen. Hur kommer det sig att handelsprotektionismen växer sig stark just nu? Har misstag begåtts i kommunikationen av frihandels positiva effekter, och i så fall vilka? Hur kan den våg av frihandelsmotstånd som sköljer över Europa och USA vändas? Detta är några av frågorna som undersöks i rapporten.

Inledning

”No TPP!”. Så lyder ett av de tydligaste budskapen i USA:s presidentvalskampanj. Båda kandidaterna, Hillary Clinton och Donald Trump, är överens. Frihandelsavtalet NAFTA (North American Free Trade Agreement) ska omförhandlas och TPP (Trans-Pacific Partnership) ska upplösas innan det har trätt i kraft. Med bildekaler och högljudda protester har budskapet spritts till varje amerikan.

Även i Europa har motståndet mot frihandel blossat upp, med stora folkliga protester framför allt i Tyskland och Belgien, mot det planerade TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership). Avtalet som skulle få fart på jobben i Europa efter finanskrisen har nu mycket små chanser att drivas igenom.

Genom kraftfull mobilisering försöker en oväntad koalition av intressen att underblåsa skepsisen mot frihandeln. Utan de planerade avtalen kommer handelshindren att öka i takt med att EU och USA inför ytterligare skilda regler och standarder. Exportberoende länder som Sverige har mycket att förlora på en framtid med mindre frihandel.

Utifrån en förmodan att medborgare inser de ekonomiska fördelarna har frihandels förespråkare – politiker, nationalekonomer, företagsledare – helt fokuserat på samhällsekonomiska vinster i sin argumentation. Frihandels ekonomiska vinster är sedan tidigare belagda. Bland ett hundratal ledande nationalekonomer instämmer över 80 procent i påståendet ”tidigare frihandelsavtal har varit gynnsamt för de flesta amerikaner”.¹ Med detta sagt saknas inte förlorare.

Politiker i USA har börjat lyssna på frihandelsmotståndet som finns bland arbetare och fackföreningar i de gamla industrierna. Fabriksnedläggningar, jobbflytt och brist på reallöneökningar har drabbat många arbetare och deras familjer. Problemen är reella, någonting som måste erkännas och förstås för att kunna bemöta motståndet mot frihandel. Samtidigt sträcker sig orsakerna bakom existerande problem bortom frihandeln. En ekonomisk omställning har skett i USA under minst två decennier. Delar av det amerikanska samhället har hamnat på efterkälken. Automatisering, teknikutveckling och globalisering är alla fenomen som bidragit till att vissa blir omsprungna i processen. Men utvecklingen kan och bör knappast bekämpas: protektionism riskerar att låsa fast dagens unga i ett samhälle utan innovationer och framsteg.

Denna rapport undersöker dagens frihandelsmotstånd utifrån dess gestaltning i USA och i den amerikanska presidentvalsörelsen. Rapporten inleds med en

1. Chicago Booth School of Business, The Initiative on Global Markets (2014)

”Problemen är reella, någonting som måste erkännas och förstås för att kunna bemöta motståndet mot frihandel.”

beskrivning av koalitionen som leder motståndet mot frihandel i dess geografiska hemvist i USA. För att förstå protesterna mot TPP och frihandel måste vi förstå erfarenheterna av NAFTA och handeln med Kina. Därför ägnas ett avsnitt åt handelsavtalen: NAFTA, relationen med Kina, det kontroversiella TPP och det i USA undanskymda TTIP. Nästa avsnitt klargör fem argumentationslinjer som frihandelsmotståndarna använder. Avslutningsvis diskuteras lösningar för att hantera frihandelsmotståndet och riskerna med en protektionistisk politik. Slutsatsen är att de negativa effekterna av den ekonomiska omställningen kan lösas, utan att stänga dörren för handel.

Koalitionen mot frihandel

Ett passionerat motstånd mot frihandel var en av mycket få frågor som förenade den socialistiske senatoren Bernie Sanders med presidentkandidaten och fastighetsmiljardären Donald Trump. Motståndet till TPP delar partierna inbördes – en majoritet av Demokraterna i Kongressen röstade 2014 mot lagförslaget från sin egen president om ett förhandlingsmandat för TPP och TTIP, samtidigt som en majoritet av Republikanerna röstade för. Endast 19 procent av amerikanska väljare 2016 tror att handel kan skapa jobb och hela 55 procent menar att USA förlorar på globalisering (35 procent ser globalisering som en vinst).² Även några ekonomer, som tidigare chefekonomen på Världsbanken, Joseph Stiglitz, anser att globaliseringen måste tямjas och beskriver TPP och TTIP som ”rörelser i fel riktning”.³

Motståndet mot frihandel i USA ser annorlunda ut än i Europa. Visserligen finns det i USA precis som i Europa aggressiva kritiker till frihandel inom miljörelsen (Greenpeace, Sierra Club), så kallade nätfrihetsgrupper (Wikileaks) samt den radikala vänstern.⁴ Skillnaden är att det i USA finns ett mycket inflytelserikt motstånd hos fackföreningar och i synnerhet inom tillverkningsindustrin. Detta skiljer sig från Sverige och många europeiska länder där facket traditionellt gett sitt stöd till frihandel i syfte att tillföra jobb. Fackens stöd för frihandel är extra tydligt i länder som Sverige med en tradition av korporativism, där arbetsmarknadens parter tenderar att ha mer kontakt, än i länder som Tyskland där facken utgör en del av motståndet.

2. Dutton, Sarah et al. (2016)

3. Stiglitz, Joseph E. (2016)

4. Buonanno, Laurie, s. 254 - 255 (2015)

”Ett passionerat motstånd mot frihandel var en av mycket få frågor som förenade den socialistiske senatoren Bernie Sanders med presidentkandidaten och fastighetsmiljardären Donald Trump.”

Framträdande kritiker

Bilindustrins UAW (United Auto Workers), stålindustrins USW (US Steel Workers) och Teamsters, ett av USA:s största fackförbund som organiserar bland annat lastbilschaufförer, är några av de mest framträdande amerikanska motståndarna till frihandel. Deras branscher har förlorat konkurrenskraft i en globaliserad ekonomi och många medlemmar har förlorat sina jobb. UAW har trots ett medlemstapp ändå en miljon aktiva och pensionerade medlemmar, vilket innebär att de har stort inflytande i att mobilisera medlemmar och finansiera kampanjer för politiker. Ordföranden Dennis Williams gav demokraten Hillary Clinton sitt stöd under våren 2016 – efter hennes löfte om att omförhandla NAFTA.⁵

USW, som samlar industriarbetare från olika branscher, är en annan inflytelserik organisation vars huvudprioritering inför presidentvalet är att stoppa TPP. ”Vi ska arbeta som galningar i detta val”, sade ordföranden Leo Gerard som representerar 1,2 miljoner medlemmar. Deras krig mot TPP kommer att föras ”före, under och efter valprocessen”.⁶

Traditionellt har fackföreningarna stöttat demokraternas kampanjer medan företagsintressen backat upp republikanernas. President Bill Clinton valdes med stort finansiellt stöd från de amerikanska fackförbunden, precis som Barack Obama hade deras stöd i sina två kampanjer. Båda presidenterna har dock gått emot fackförbunden när det gäller frihandelsavtalen.

Att just fackföreningarna har blivit framgångsrika i att kanalisera sitt motstånd mot frihandel jämfört med andra intressegrupper beror på deras etablerade roll i USA:s valprocess. Dels bidrar de finansiellt till politiska kandidaters valkampanjer – på både lokal och nationell nivå – dels bidrar de med att mobilisera väljare och bilda opinion.⁷ Resultatet blir att när presidentkandidaterna 2016 talar om frihandel är det framför allt de fackliga argumenten som lyfts upp: oro för jobbflytt och försämrade arbetsvillkor – inte miljöfrågor eller integritetsfrågor.

Vid sidan av fackföreningar har miljöorganisationer varit en del av koalitionen mot frihandel utifrån en oro för sämre miljöstandarder. Men i den allmänna debatten har miljöfrågor inte fått samma genomslag som oron för jobbflytt. Att ”ta tillbaka jobben inom bilindustrin” rimmar illa med moderna miljömål om minskade fossila utsläpp.

5. Woodall, Bernie (2016)

6. Francisco, Brian (2016)

7. Fordham & McKeown, s. 539 (2003)

”Traditionellt har fackföreningarna stöttat demokraternas kampanjer medan företagsintressen backat upp republikanernas.”

Geografi

Det amerikanska frihandelsmotståndet har en tydlig geografisk fördelning. Kärnan i motståndet finns koncentrerat runt de stora sjöarna norr om Ohiofloden, i vad som har kallats USA:s industriella hjärtland och som en gång var en motor för tillverknings-, bil- och stålindustri. Sedan 1980-talet har beskrivningen ”rostbältet” i stället använts i benämningen av den nedåtgående stålindustrin. Städer som Pittsburgh, Cleveland, Detroit, Chicago, Buffalo och Milwaukee var bland USA:s största vid tiden före andra världskriget. Sedan 1970-talet har de upplevt befolkningsminskningar med upp till 45 procent.

Politiker i USA har under en tid haft ögonen på detta. Ett skäl är att facken i denna region är starka och har varit effektiva i att påverka politiker – organiseringsgraden är mer än dubbelt så hög som i sydstaterna vilket ger dem en effektiv röst. Fortfarande finns här industrier som är centrala för USA:s ekonomi och området tillhör världens största tillverkningsregioner. Sedan finanskrisen har rostbältet återhämtat sig snabbare än andra sektorer⁸ och i dag finns där många nystartade företag inom avancerad tillverkning, förnybar energi, läkemedel och smarta bilar.⁹ Dessa nya jobb kräver dock andra kompetenser än vad de uppsagda fabriksarbetarna har med sig. Det saknas incitament för enskilda arbetare att utbilda sig och de fackliga organisationerna strider för att värna sina branscher.

Trots att levnadsstandarden fortfarande är högre än i nästan alla utvecklade länder upplever många amerikaner på industriorterna att de senaste decennierna har gått förbi dem, att pengarna inte längre räcker och att medelklassen minskar.

Att Republikanerna och Demokraterna valde att förlägga sina partikonvent i Cleveland samt Philadelphia i norra USA är därför ingen slump. Här finns stora industriella intressen och bland befolkningen finns en uppdämd ilska över utvecklingen i USA.

”Trots att levnadsstandarden fortfarande är högre än i nästan alla utvecklade länder upplever många amerikaner på industriorterna att de senaste decennierna har gått förbi dem, att pengarna inte längre räcker och att medelklassen minskar.”

---

8. The Economist (2016)

9. Kotkin, Joel (2014)

Kontroversiella handelsfrågor: NAFTA, Kina, TPP och TTIP

NAFTA

”Det är en total katastrof”, lyder Donald Trumps slogan om NAFTA. Hillary Clinton har lovat att granska och omförhandla avtalet. Bernie Sanders kallade det ”destruktivt”.

Det nordamerikanska handelsavtalet NAFTA (North American Free Trade Agreement) skrevs under av Kanada, Mexiko och USA och trädde i kraft i januari 1994. Det är ett av de femtontal frihandelsavtal som för närvarande är i kraft från USA:s sida. Syftet var att liberalisera handel inom framför allt jordbruk, textil och biltillverkning samt att säkerställa skydd för immateriella rättigheter och tvistlösningar.¹⁰ USA och Kanada hade redan ett bilateralt handelsavtal och med NAFTA skulle Mexiko, ett land som låg efter i utveckling, få ekonomisk tillväxt och nya jobb.

Det rörde sig dock inte om ett rent biståndsprojekt från USA:s och Kanadas sida: med fler arbetsmöjligheter för mexikaner hoppades NAFTA-förespråkare att den illegala invandringen från Mexiko skulle minska. Dessutom sågs Mexiko som en potentiell exportmarknad och en plats dit amerikanska och kanadensiska storföretag kunde flytta delar av produktionskedjan.¹¹

Förhandlingarna om NAFTA fördes av president George H.W. Bush och blev en fråga i presidentvalet 1992. Redan när NAFTA-avtalet förhandlades på 1990-talet var det en mycket kontroversiell fråga som skapade den ”mest framträdande och omtvistade inhemska debatt om handel (...) sedan 1930-talet”.¹² Innan dess ansågs handelsfrågor visserligen ligga högt på agendan, men vara något som lämnades till experterna. Nu kom NAFTA att debatteras på gator, i fackföreningslokaler, i civilsamhället och i Kongressen.¹³ Sittande president Bush var för NAFTA, liksom demokraten Bill Clinton som därmed gick emot fackförbunden. Till skillnad från Bush krävde Clinton tilläggsavtal som skydd för arbetare och miljön. Den oberoende kandidaten och industrimannen Ross Perot var däremot motståndare och blev känd för sin beskrivning av handelsliberaliseringen som

”Det rörde sig dock inte om ett rent biståndsprojekt från USA:s och Kanadas sida: med fler arbetsmöjligheter för mexikaner hoppades NAFTA-förespråkare att den illegala invandringen från Mexiko skulle minska.”

10. McBride, James (2016)

11. Ibid.

12. Destler, I.M., s. 217 (1995)

13. Gonyea, Don (2013)

”the giant sucking sound” – ljudet när amerikanska jobb försvann över gränsen till Mexiko.

Fackföreningarna motsatte sig NAFTA och menade att konsekvenserna för amerikanska arbetare skulle bli värre än vad ekonomer ville erkänna. Avtalet riskerade att öppna dörren för fler avtal med låglöneländer och att sätta press på lägre löner för amerikanska arbetare, varnade man.¹⁴ Även miljörörelsen var kritisk till NAFTA och de förorenande fabriker, *maquiladoras*, som fanns på Mexikos sida om gränsen.

Med sidoavtalen som president Clinton förhandlade – miljösidavtalet NAAEC och arbetstagar-samarbetet NAALC – lyckades presidenten stävja fackföreningarnas och miljörörelsens motstånd och inflytande i kongressen. Arbetstagare fick stärkta rättigheter att organisera sig och högre säkerhetsstandarder. Miljöeffekter av NAFTA skulle noga utredas av en särskild miljökommission, CEC. På detta sätt säkrades avtalet i kongressen. I november 1993 röstades avtalet igenom i USA:s kongress med röstetalen 234 mot 200. Starkast var stödet bland republikaner av vilka 75 procent röstade för. Färre än hälften av demokraternas ledamöter, 40 procent, röstade för NAFTA.¹⁵

När NAFTA trädde i kraft 1994 försvann ungefär en tredjedel av de tidigare importtullarna.¹⁶ Resterande tullar fasades ut under en tioårsperiod. Mellan USA och Kanada hade tullavgifterna redan reducerats i och med frihandelsavtalet från 1988.

Vad blev då effekten och vem fick rätt om NAFTA?

Det beror på vem som svarar. Att kvantifiera effekterna av NAFTA är ”näst intill omöjligt”, sammanfattade public service-radion NPR.¹⁷ Tankesmedjan Peterson Institute for International Economics utvärderade båda sidors argument efter två decennier, och kom fram till att ”argument från båda sidor av NAFTA-frågan för 20 år sedan var överdrivna”.¹⁸ De påpekade även att uppfattningar om NAFTA till

14. Baldwin, Robert & Magee, Christopher, s. 83 (2000)

15. Baldwin, Robert & Magee, Christopher, s. 84 (2000)

16. Tullarna före NAFTA omfattade cirka hälften av importvarorna från Mexiko och den genomsnittliga tullen var relativt låg (4 procent) på varor som importerades från Mexiko till USA. (Baldwin & Magee, s. 83 (2000))

17. Gonyea, Don (2013)

18. Hufbauer, Gary Clyde, Cimino, Cathleen & Moran, Tyler, s. 1 (2013)

”Efter tio år med NAFTA hade handeln mellan de tre länderna mer än dubblats från 306 miljarder dollar till 621 miljarder”

stor del formades till följd av den kaotiska händelseutvecklingen i Mexiko under avtalets första år i bruk.¹⁹

Trots krisen i Mexiko genomgick USA en ekonomisk boom sett till total produktivitet och nya jobb under president Bill Clinton. Efter tio år med NAFTA hade handeln mellan de tre länderna mer än dubblerats från 306 miljarder dollar till 621 miljarder. USA:s export till Kanada och Mexiko ökade med knappt hälften, från 142 miljarder dollar till 263 miljarder, och Mexikos export till USA ökade 3,5 gånger.²⁰ Efter 20 år ökade handeln mellan USA och Mexiko fem gånger, vilket är betydligt högre än den tredubblade ökningen i handel mellan USA och med resten av världen.

Den illegala invandringen – sett till antalet fall som amerikansk gränspolis upptäckt vid gränsen – ökade något under de första NAFTA-åren men sjönk avsevärt mellan 2000 och 2013.²¹ Dock har illegal invandring ökat det senaste året: Mellan 2015 och 2016 har fallen av illegal invandring vid gränsen mellan USA och Mexiko dubblerats. Detta kan dock inte tillskrivas NAFTA då migranterna till 90 procent kommer från El Salvador, Guatemala och Honduras, alltså inte längre från Mexiko.²²

Trots att förhoppningarna på NAFTA inte kom att realiseras till fullo, kan avtalet otvetydigt tillskrivas en ökning i levnadsstandard i både Mexiko och USA. Mycket tyder dock på att NAFTA får bära skuld för en utveckling som har sin grund i Kinas snabba tillväxt och export under 1990- och 2000-talen. Jobben som skulle skapas i Mexiko gick i stället till Kina. Därmed ökade inte heller mexikanernas köpkraft som beräknat. Tanken var att deras höjda välstånd skulle ge efterfrågan av varor från USA och därmed nollställa den negativa effekten för amerikanska arbetare. Men den nordamerikanska frihandelsregionen var inte isolerad från omvärlden och tillväxtländerna i Asien.

”Trots att förhoppningarna på NAFTA inte kom att realiseras till fullo, kan avtalet otvetydigt tillskrivas en ökning i levnadsstandard i både Mexiko och USA. Mycket tyder dock på att NAFTA får bära skuld för en utveckling som har sin grund i Kinas snabba tillväxt och export under 1990- och 2000-talen.”

19. Zapatistupproret i Chiapas, mordet av president Carlos Salinas och en kraftig devalvering av Mexikos peso är orsaker som låg bakom krisen. När den mexikanska valutan tilläts falla fritt ”kollapsade importörer och mexikanska exportörer ökade”. (Hufbauer, Gary Clyde, Cimino, Cathleen & Moran, Tyler, s. 2 (2013))

20. United States Trade Representative (2003)

21. Hufbauer, Gary Clyde, Cimino, Cathleen & Moran, Tyler, s. 2 (2013)

22. Krogstad, Jens Manuel (2016)

Kina som slagpåse

Näst efter Mexiko kommer Kina som slagpåse för frihandelsmotståndet i USA. ”U.S.-China Trade Reform” är en av Donald Trumps sju huvudfrågor, vid sidan av att bygga en mur mot Mexiko och att värna rätten att bära vapen. Kinas politiska ledning är ”de främsta valutamanipulatorerna någonsin” enligt Trump som beskyller landet för illegal dumpning av varor och ”skandalös stöld av immateriella rättigheter”.²³ Som svar vill han konfrontera landet med att införa importtullar på kinesiska varor med upp till 45 procent. Ironiskt nog har Trumps eget klädmärke flera produkter som producerats i Kina, bland annat slipsar.

Även Hillary Clinton beskyller Kina för dumpning av varor. Clinton har lovat att tillsätta en särskild åklagare, ”trade prosecutor”, som blir direktunderställd presidenten och ska hindra att länder som Kina fuskar.

Handelsrelationen mellan USA och Kina inleddes vid slutet av 1970-talet när president Jimmy Carter skapade MFN-status (Most Favored Nation, på svenska mest-gynnad-nation) för Kina, en status som Kina hade fram till massakern på Himmelska Fridens torg 1989. Under president Clinton återfördes handelsrelationerna 1994 men med kravet att Kina skulle förbättra situationen för mänskliga rättigheter. Trots att förbättringar av mänskliga rättigheter uteblev förnyades MFN med Kina av Clinton, troligen efter press från företagsintressen.²⁴ USA:s kongress röstade vid millennieskiftet för att ge Kina ”permanent normala handelsrelationer” (PNTR), en fortsättning av MFN. Under de följande åren såg USA sin största förlust av jobb inom tillverkningsindustrin: På tio år minskade tillverkningsjobben från 17 miljoner till 11 miljoner.²⁵

Nationalekonomen David Autor menar att Kinas växande handel förhindrade jobbtillväxten som NAFTA skulle tillföra USA och Mexiko.²⁶ Jobben som skulle komma till Mexiko med NAFTA gick i stället till arbetare i kinesiska fabriker. Autor uppskattar att en miljon amerikanska jobb i tillverkningsindustrin förlorades till Kina, utöver de jobb som försvann till följd av teknologiska framsteg och effektivitetsvinster.

”Debatten om TPP i USA är mycket lik den om NAFTA 24 år tidigare. Det handlar om oro för amerikansk industri, jobb, löner, och att staten går storföretagens och Wall Streets intressen.”

23. Rauhala, Emily (2016)

24. Baldwin, Robert & Magee, Christopher, s. 85 (2000)

25. Bureau of Labor Statistics (2016)

26. Autor, Dorn & Hanson (2016) samt Arnold (2016)

TPP

Debatten om TPP i USA är mycket lik den om NAFTA 24 år tidigare. Det handlar om oro för amerikansk industri, jobb, löner, och att staten går storföretagens och Wall Streets intressen.

Avtalet TPP skulle bli historiens största regionala handelsavtal. De tolv länder som omfattas står för cirka 40 procent av världens BNP (vilket dock är mindre än TTIP mellan USA och EU som tillsammans står för cirka 60 procent av världens BNP). USA:s handelsrepresentant Michael Froman beräknar att avtalet skulle minska de 18 000 skatter som drabbar amerikanska exportföretag och därmed främja små och medelstora företag. Förutom USA ingår Kanada, Australien, Nya Zeeland, Japan, Malaysia, Mexiko, Peru, Vietnam, Chile, Brunei och Singapore i avtalet. Det skrevs under i februari 2016 och väntar nu på ratificering i varje land.²⁷ Med nuvarande politiska debatt i USA är det mycket tveksamt om Kongressen kommer att godkänna avtalet.

Hillary Clinton har under demokraternas primärvalskampanj tvärt ändrat uppfattning om TPP. Som utrikesminister förde Clinton president Obamas linje och beskrev TPP som en "guldstandard" för rättmätiga och rättvisa internationella handelsavtal. En mer tveksam ton sattes i början av hennes primärvalskampanj 2015; TPP skulle fortfarande främja amerikanska företag och arbetare men "kommer inte att vara perfekt".²⁸ Den stora vändningen kom i oktober när Clinton meddelade att TPP inte längre uppfyller kraven: "Från och med i dag är jag inte längre för TPP, från vad jag har lärt mig om det".²⁹ Med detta bröt Clinton med president Obamas linje. I stället lade hon sig med primärvalsmotståndaren Bernie Sanders som gjort TPP-motståndet till sin huvudfråga. Därmed fick Clinton stöd från ett antal fackföreningar och deras super-PACs, som är politiska aktionskommittéer som självständigt driver kostsamma kampanjer. Clintons förklaring till TPP-svängningen riktade sig till arbetare som oroar sig för sin levnadsstandard: "Jag vill säkerställa att jag kan se medelklassamerikaner i ögonen och säga 'det här hjälper för att höja era löner'. Och jag kom fram till att jag inte kunde det".³⁰

27. Kongressen godkände i juni 2015 TPA (Trade Promotion Authority) som gav presidenten ett mandat, eller ett "snabbspår", att förhandla frihandelsavtalen TPP och TTIP. Nu väntar det slutliga avtalet på en ny omröstning för ratificering.

28. Associated Press (2015)

29. Associated Press (2015)

30. Needham, Vicki (2015)

"Hillary Clinton har under demokraternas primärvalskampanj tvärt ändrat uppfattning om TPP."

För Donald Trump, som benämner TPP som en ”katastrof” och ”våldtäkt på vårt land”,³¹ är det outsourcingen av jobb och sänkta löner som är problemet. ”Detta görs av rika människor som vill utnyttja oss”, har han sagt om TPP. ”Vägen av globalisering har totalt uttraderat vår medelklass”, sade Trump i ett tal vid en fabrik utanför stålstaden Pittsburgh och lovade att som president dra sig ur TPP.³²

TTIP

Det transatlantiska frihandelsavtalet TTIP mellan USA och EU är nästan slutförhandlat. Avtalet handlar mer om att anpassa regler och standarder än att minska tullar, som redan är få. Trots att TTIP är okänt för de flesta amerikaner – till skillnad från TPP – kommer avtalet troligtvis att stoppas efter att en ny president tillträder i USA. Den aggressiva frihandelskritiken i den politiska retoriken gör att ingen president kommer att prioritera frihandelsavtal. Möjligen kan Hillary Clinton driva igenom det med vissa ändringar, men det skulle kräva tid och valfläsk till kongressledamöter – i en tid då presidentadministrationen vill lägga energin på andra frågor.

Med denna risk i åtanke försöker förhandlarna på båda sidor Atlanten att få avtalet underskrivet före presidentskiftet i januari 2017. Chanserna för ett färdigt TTIP-avtal före 2017 är dock låga efter ökad kritik från EU-länder. Tysklands ekonomiminister Sigmar Gabriel deklarerade i augusti 2016 att avtalet hade ”havererat” därför att ”vi européer inte ville underkasta oss de amerikanska kraven”. Den hårda tonen till trots har initiativet till TTIP varit EU:s, med jobbskapande som främsta motivering. EU är fortsatt den part som har mest att vinna på avtalet: Arbetslösheten i EU-länderna är betydligt högre (8,6 procent) än i USA (4,9 procent). Det är inte svårt att förstå varför USA med ett ekonomiskt övertag och en protektionistisk hemmaopinion inte vill ge vika i förhandlingarna.

Gabriels utspel bör ses i ljuset av att andelen tyskar som är negativa till TTIP har ökat från 33 procent till 55 procent mellan 2014 och 2016.³³ Främst handlar tyskarnas oro om konsumentintressen och risken för slappare regler för genetiskt modifierade varor (GMO), trots att GMO-regler lämnats utanför TTIP. De krisande förhandlingarna härrör i stället till att EU inte accepterar USA:s ”Buy American”-regler vid offentlig upphandling. Förbundskansler Angela Merkel har

”Det är inte svårt att förstå varför USA med ett ekonomiskt övertag och en protektionistisk hemmaopinion inte vill ge vika i förhandlingarna.”

31. Lima, Cristiano (2016)

32. Lima, Cristiano (2016)

33. Bertelsmann Stiftung (ed.) (2016)

å andra sidan varit en förkämpe för TTIP. Tyskland är en stor exportnation som har mycket att vinna på frihandel.

Till EU:s fördel måste läggas att Europa är en region med generellt högre arbetsstandarder, välfärd och rättigheter än i USA. Oron för TPP i USA om försämrade arbetsvillkor och konkurrens med låglöneländer saknar därmed relevans i förhållande till TTIP. Ändå riskerar avtalet, med snarlik bokstavskombination, att klassas som ännu ett frihandelsavtal med jobbflykt och sänkta löner till följd.

När EU:s handelskommissionär Cecilia Malmström besökte Washington D.C. i juni 2016 var hon tydlig med att särskilja TTIP:

”Människor förstår att TTP och TTIP är helt skilda avtal: de har olika ambitioner i termer av hur starka områden som vi behandlar. Och de är med mycket olika partners. Inte bara är EU en högt utvecklad ekonomi, med världens största marknad ... det har också några av världens högsta regelstandarder.”³⁴

EU:s starka kort är som Malmström betonar att TTIP passar in på beskrivningen av ”rättvis handel” som används av frihandelsmotståndare, *fair trade* i stället för *free trade*. Detta har gjort att inflytelserika fackorganisationen AFL-CIO är försiktigt positiv till TTIP utifrån arbetsrättsskäl:

”Unlike trade with many other regions, increased trade with the EU offers the opportunity to trade with nations that, for the most part, have active labor market policies and strong social safety nets.”³⁵

Motståndets argumentation: fem faktorer

Kritiken mot frihandeln i USA kan sammanfattas i fem kategorier av argument. Några bygger på mätbara erfarenheter, som stagnerade reallöner. Andra är baserade på upplevelser och känslor, exempelvis en uppfattning om sämre standarder och patriotism.

1. Jobbflykt

Först och främst handlar argumenten mot frihandel om en oro för att amerikanska jobb går till utlandet. I stället för att exportera varor exporteras jobbtillfällena,

”Till EU:s fördel måste läggas att Europa är en region med generellt högre arbetsstandarder, välfärd och rättigheter än i USA. Oron för TPP i USA om försämrade arbetsvillkor och konkurrens med låglöneländer saknar därmed relevans i förhållande till TTIP.”

34. Malmström, Cecilia (2016)

35. AFL-CIO (2016)

hävdas det. Fackföreningar inom tillverkningsindustrin har fokuserat på förlo-
rade jobb och stängda fabriker i retoriken mot frihandel. Bilindustrins fackför-
bund UAW, vars medlemmar erfårit många fabriksnedstängningar, förklarade sin
situation: ”Vi går in och förhandlar med tillverkningsföretag för bildelar och de
säger ’Tja, vi kan åka till Mexiko och göra detta billigare’.³⁶ ”Det har varit en kata-
strof”, sammanfattar dåvarande ordföranden för UAW, Bob King, erfarenheter
av ökad frihandel.

Bilindustrins jobb spelar en särskild roll för amerikaner. Få länder har så många
bilar per capita som USA och enligt tankesmedjan EPI berör bilindustrin ett av
22 jobb i USA.³⁷ Mellan 1994 och 2013 tappade bilindustrin cirka 350 000 jobb
(från 1,17 miljoner anställda), vilket frihandelskritiker ofta pekar på.³⁸

Men förklaringarna till jobbtappet inom den amerikanska bilindustrin sträcker
sig bortom frihandel. Under finanskrisen 2008 minskade försäljningen med 40
procent.³⁹ Inte bara biltillverkarna, utan en lång rad leverantörer och stödindu-
strier drabbades av krisen. Regeringen satte in ett räddningspaket på upp till 80
miljarder dollar till ”The Big Three”: General Motors, Chrysler och Ford, för
att rädda bilindustrin. Sedan dess har industrin återhämtat sig och upplever ett
uppsving.

En ytterligare förklaring till förlorade jobb handlar om automatisering och ökad
effektivitet i produktionen. Samtidigt som bilindustrins anställningar minskade
på 1990- och 2000-talen, ökade bilindustrins ekonomiska mervärde – värdepro-
duktionen per arbetare ökade med 41 procent. Förklaringen är avancerad tillverk-
ningsteknik, som CNC-system som styr komplicerad tillverkning. Fler bilar kan
tillverkas med färre industriarbetare. Framtidens bilar, det vill säga förarlösa och
självstyrande fordon, kräver alltmer kunskap och automatik och färre arbetare.

Under de senaste åren har bilindustrin återhämtat sig och hade sitt bästa år
någonsin 2015, vilket Hillary Clinton har lyft fram.⁴⁰ Men jobbtillväxten de
senaste åren har inte minskat missnöjet hos amerikanska väljare. Problemet är att
de nya jobb som skapats under presidenterna Clinton, Bush och Obama inte de
är välbetalda medelklassjobb som amerikaner förväntar sig.

”Men förklaringar-
na till jobbtappet
inom den ameri-
kanska bilindustrin
sträcker sig bortom
frihandel.”

”Problemet är att
de nya jobb som
skapats under pre-
sidenterna Clinton,
Bush och Obama
inte de är välbetal-
da medelklassjobb
som amerikaner
förväntar sig.”

36. Gonyea, Don (2013)

37. Cutcher-Gershenfeld, Joel; Brooks, Dan & Mulloy, Martin (2015)

38. Hufbauer, Gary Clyde m fl, s. 9 (2013)

39. The Economist (2011)

40. Graves, Allison & Moorthy, Neelesh (2016)

2. Stagnation av reallöner

Den ökade effektiviteten hos exempelvis bilindustrin har inte lett till jämförbara ökningar i reallöner. Lönenivåerna för amerikaner har stagnerat mätt i reallöner. Mellan 1994 och 2013 var den genomsnittliga reallöneökningen en procent per år.⁴¹ Det är visserligen en generell, men mycket liten ökning. När man bryter ned statistiken visar det sig att ökningen på procent har gått till den fjärdedel av befolkningen som har det bäst ställt. För den lägsta tiondelen av befolkningen har reallönerna minskat med 3,7 procent sedan 2000, vilket kan jämföras med en ökning på 9,7 procent för den översta tiondelen.⁴² Framför allt är det arbetare som saknar högre utbildning vars löner minskat som en konsekvens av ökad konkurrens. Med andra ord uttryckt, fler väljare har alltså fått det sämre än de som fått det bättre.

Frihandelskritiker hänvisar ofta till så kallade Walmart-jobb och deltidsjobb som ersatt de ”goda” industrijobben och betalar hälften eller en tredjedel i lön.⁴³ Det innebär en svår omställning för någon som är van vid en bekväm amerikansk livsstil, med förväntningen att ha ett eget hus och köpa ny bil vart tredje år.

Medianlönen – ett alternativt mått till medellönen som påverkas mindre av extremvärden – har stigit sedan 1970-talet inom varje inkomstgrupp men har sedan år 2000 minskat (mätt i 2014 års dollarvärde).⁴⁴ Detta gäller för varje inkomstgrupp, uppdelat på låg-, medel- och höginkomsttagare. Förklaringen är dels 2001 års ekonomiska dämpning, dels finanskrisen 2007–09. Mellan 2010 och 2014 ses dock en försiktig ökning – men medianlönen är inte tillbaka på 2000 års nivåer.

De goda nyheterna är att en viss ökning i reallöner har skett sedan 2015: Mellan juni 2015 och juni 2016 ökade reallönerna med 1,7 procent.⁴⁵

3. Finanskrisen 2008–2009

Att motståndet till frihandel växt så starkt just 2016 kan inte helt och hållet tillskrivas årets presidentvalskampanj. Alltsedan den ekonomiska krisen 2008 har förtroendet för ekonomiska experter och finansvärlden – de vanliga

”Frihandelskritiker hänvisar ofta till så kallade Walmart-jobb och deltidsjobb som ersatt de 'goda' industrijobben och betalar hälften eller en tredjedel i lön.”

41. Hufbauer, Gary Clyde m fl, s. 9 (2013)

42. DeSilver, Drew (2014)

43. Gonyea, Don (2013)

44. Desilver, Drew (2014)

45. Bureau of Labor Statistics (2016)

frihandelsförespråkarna – sjunkit kraftigt. Samtidigt har AFL-CIO och andra lobbygrupper påverkat både demokrater och republikaner att motsätta sig TPP.

Finanskrisen 2008 och den följande ekonomiska recessionen har en stor roll i att förklara den nya vågen av frihandelsmotstånd. Jobbförluster och en minskad efterfrågan under åren efter krisen satte press på tillverkningsindustrin, som i sin tur satte press på arbetare och fackföreningar att acceptera lägre löner. Även om USA:s återhämtning har gått snabbare än Europas (arbetslösheten halverades mellan 2010 och 2015) så upplever många amerikaner att deras välbefinnande inte längre växer. Upplevelsen har dessutom stöd i statistiken som visar stagnerade löner. Skulden för finanskrisen får Wall Street och ”eliten” – företagsledare, ekonomer och politiker vars förtroende är i botten. När samma elit nu främjar frihandelsavtalen TTP och TTIP ses det med skepsis. Argumenten för frihandel, oavsett hur välgrundade de må vara i ekonomisk forskning, går inte att sälja om inte väljarna identifierar sig med ombudet.

I mätningar av amerikaners förtroende för olika institutioner hamnar Kongressen i botten. Sedan 2010 har Kongressen nått rekordlåga siffror, över hälften av de tillfrågade uppger att de har ”lite förtroende” för institutionen. Näst minst förtroende har amerikaner för storföretagen. Förtroendet för fackförbunden har i stället ökat sedan finanskrisen och ligger på cirka 25 procent.⁴⁶

4. America First, isolationism och patriotism

Politiker som förespråkar frihandel har länge använt de samhällsekonomiska argumenten för att driva igenom handelsavtalen – BNP-tillväxt, nya jobb, lägre priser, större utbud av varor. Problemet med dessa argument är att väljare i USA inte resonerar som ekonomer förväntar sig. Det är varken samhällsekonomisk nytta eller ekonomiska egenintressen som förklarar attityder till frihandel. I stället har väljare i USA alltmer kommit att förknippa frihandel med bredare nationella intressen. Inställningen till frihandel baseras på faktorer som nationell stolthet och patriotism i stället för samhällsekonomiska vinster.⁴⁷

Donald Trump har i sin presidentkampanj förenat dessa värden – ekonomisk protektionism, utrikespolitisk isolationism och inhemsk nationalism – under

”Politiker som förespråkar frihandel har länge använt de samhällsekonomiska argumenten för att driva igenom handelsavtalen – BNP-tillväxt, nya jobb, lägre priser, större utbud av varor. Problemet är att väljare i USA inte resonerar som ekonomer förväntar sig.”

46. Gallup (2016)

47. Mansfield, Edward & Mutz, Diana, s. 429 (2009)

appellen ”America First”.⁴⁸ America First i Trumps tappning innebär att omsorg om USA och dess medborgare ska gå före omsorgen om andra länder.

Även Hillary Clinton har, i försök att vinna över Bernie Sanders supportrar, blivit mer isolationistisk jämfört med tiden som utrikesminister. Men i jämförelse med Trump framstår hon fortfarande som en utrikespolitisk hök. Utrikesfrågor står dock inte i centrum i årets val och i den mån utrikespolitik diskuteras handlar det om att skydda amerikanska medborgare, inte att axla ett ansvar som världspolis.

5. Sämre standarder

I USA finns en stolthet över amerikanskproducerade produkter. För offentlig upphandling finns regler om att i första hand använda amerikanska företag, ”Buy American”-regler. Även privatpersoner uppmanar varandra att köpa amerikanskt utifrån tron att amerikanska standarder är högre och att arbetsvillkoren är bättre. Kinesiska produkter anses taffligt tillverkade. Bilar tillverkade i Asien kallas ibland för ”jap scrap”. För en politiker är det otänkbart att inte ha en amerikansk bil som Ford eller Chrysler. Upplevelser av sämre standard har ytterligare stärkt skepsisen mot frihandel.

Förutom standarder på varor finns en oro för sämre miljöstandarder. Av detta skäl var miljöskyddsavtalet i NAFTA det första i sitt slag som skrevs in i ett handelsavtal. TPP har med sina miljöskyddsregler beskrivits som ”det mest miljövänliga handelsavtalet någonsin”.⁴⁹ Delar av miljörörelsen i USA är ändå kritisk, exempelvis Sierra Club, men deras argument är inte lika framträdande som fackföreningarnas.

Framtiden för frihandel

Den ekonomiska omställningen i USA och Europa är ett faktum – oavsett om förklaringen är automatisering, teknikutveckling, konsumentintressen, globalisering, NAFTA eller Kina. Omställningen har bidragit till ökad levnadsstandard, ny teknik, bättre hälsovård och tillgång till nya energikällor. Men den nya ekonomin har inte kommit alla till del. För en 55-årig fabriksarbetare i Ohio eller Indiana som får sluta när fabriken läggs ned är möjligheterna små. Man får gå från ett

48. Att det är samma namn som en antisemitisk och isolationistisk rörelse bar under andra världskriget hindrade inte namnvalet.

49. TPP ålägger länderna att bland annat skydda särskilda naturområden och främja hållbart fiske. (Cimino-Isaacs, Cathleen (2016))

jobb med 25 dollar i timmen inom tillverkningsindustrin till 10 dollar i timmen för en varuhuskedja, ofta utan sjukförsäkring. En bekväm livsstil får offras. För de uppsagda industriarbetarna saknas fungerande omställningsmekanismer till de nya högteknologiska jobben.⁵⁰ I USA måste de ofta låna pengar för att betala en vidareutbildning. För någon som har tio år kvar till pensionen kan man förstå att det inte blir värt det. ”Detta land har de sämsta programmen för omplacerade arbetare bland alla utvecklade länder”, säger Gary Hufbauer vid Peterson Institute for International Economics.⁵¹

Även i Europa finns förlorare i den nya ekonomin. Svenska industrijobb har minskat kraftigt sedan 1980-talet och flyttat till snabbväxande länder i Asien – Volvo och Ericsson har delar av sin tillverkning i Kina och Indien. I södra Europa är ungdomsarbetslösheten fortfarande hög med ett stort utanförskap som följd. Rörligheten inom EU möts med större motstånd och främlingsfientlighet.

Om frihandel ska vara politiskt gångbart måste förlorarna i den nya ekonomin tas på allvar.

USA och Europa kan möta det ökade motståndet mot frihandel utan att acceptera protektionistiska budskap som blundar för teknikutveckling, globalisering och handelns drivkrafter. Men hur? Ekonomer och politiker har under decennier förklarat nyttan med frihandel. Ändå har motståndet på kort tid intagit en central plats inom båda USA:s ledande partier, men även på andra sidan i Europa där frihandelskritiska tongångar växer sig starka.

De traditionella argumenten biter alltså inte, och som ekonomen Gregory Mankiw konstaterade i en krönika: ”Voters clearly aren’t listening to economists.”⁵² Väljare lyssnar inte på ekonomerna. Mankiw har dock inte någon lösning, men hoppas att allmänhetens inställning till frihandel kommer att anpassa sig till experterna allteftersom fler får högre utbildning och inser fördelarna med frihandel. Att döma av reaktionerna på Mankiws artikel är hans argument förödmjukande för många. Är deras åsikter mindre värda för att de har mindre utbildning?

Ekonomen Anders Åslund har en träffsäker problembeskrivning, men lägger som Mankiw ansvaret på väljarna själva: ”Det verkliga problemet är att många

”USA och Europa kan möta det ökade motståndet mot frihandel utan att acceptera protektionistiska budskap som blundar för teknikutveckling, globalisering och handelns drivkrafter.”

50. Med de nya jobben avses energi, avancerad tillverkningsindustri (exempelvis CNC-operatörer), medicin och hälsovård.

51. Hufbauer, Gary (2016)

52. Mankiw, Gregory (2016)

medelålders amerikaner har bristfällig utbildning och inte förkovrar sig, men de förväntar sig ändå jobb och stigande löner.”⁵³

Klassiska ekonomiska handelsmodeller som förutspår omflyttning av arbetare mellan sektorer⁵⁴ har inte förverkligats; barriären mellan de ”gamla” och de ”nya” jobben är stark.⁵⁵ Missnöjet har tagits upp av organiserade intressen, i synnerhet fackföreningarna, som tenderar att skylla alla fabriksnedläggningar på frihandel och bortser från andra faktorer. Forskning har visat att väljare tar genvägar för att skapa sig en åsikt: I stället för att själv utvärdera argumenten kopierar man budskapet från den intressegrupp eller person som man litar på och identifierar sig med.⁵⁶ Frihandelsmotståndet är därmed mer ett resultat av ett skifte i väljares tillit än deras kognitiva utvärderingar av frågan.

Tyvärr riskerar detta motstånd att få oanade konsekvenser. Att stoppa TPP, TTIP och NAFTA kommer inte att leda till fler jobb. Att stoppa teknikutveckling och automatisering för att skydda vissa branscher innebär att dagens unga inte får uppleva en ökning i levnadsstandard som tidigare generationer har. Skillnader i regler och standarder mellan USA och EU kommer att fortsätta stärkas. En framtid utan frihandel innebär att utbudet av varor begränsas, priserna höjs och arbetstillfällena minskar.

Visst kan USA och EU skärpa tonen mot Kina som ibland använder ohederliga handelsmetoder. Och i stället för att beklaga sig över Ford och andra företag som flyttar, kunde politiker ta tillvara på den expansion av avancerad tillverkning, energi och läkemedel som sedan några år har hittat från USA:s kuststäder in till industriebältet.⁵⁷ Efter finanskrisen har industristäderna återhämtat sig snabbare än andra delar av samhället⁵⁸ och i dag pågår stora investeringar på platser där fabriker tidigare lades ned; high-techföretagen Google och Tesla vitaliserar bilstaden Detroit med forskning och testanläggningar för smarta bilar,⁵⁹ entreprenören Elon Musk (Tesla) bygger västvärldens största solpanelsfabrik i Buffalo, och Cleveland har blivit en hub för sjukvårdsindustri och bioteknik.⁶⁰ Nyck-

”Nyckeln till att vitalisera de gamla industristäderna har visat sig vara mer av privata investeringar, mer kunskap och teknik och mindre av de statliga storprojekten.”

53. Åslund, Anders (2016)

54. Se exempelvis Heckscher-Ohlin modellen.

55. Autor, Dorn & Hanson, s. 37 (2016)

56. Fordham & Kleinberg, s. 322 (2016)

57. Kotkin, Joel (2014)

58. The Economist (2016)

59. Eisenstein, Paul A (2016)

60. Ibid.

eln till att vitalisera de gamla industristäderna har visat sig vara mer av privata investeringar, mer kunskap och teknik och mindre av de statliga storprojekten. Samma gäller i Europa. När det gäller TTIP gör frihandelsvänner i EU bäst i att föra fram avtalet i egenskap av ett rättvist avtal som bidrar till att höja löner och standarder för arbetare. På så sätt kan frihandelsopinionen komma underifrån – från väljare – i stället för från etablissemangen.

Med mer utbildning, teknologi och incitament för rörlighet på arbetsmarknaden kan USA och Europa, tillsammans med andra marknadsekonomier runt om i världen, möta de utmaningar som den nya ekonomin har medfört. Frihandelsavtalen kan behöva justeras men har fortfarande mycket att ge.

Litteraturförteckning

AFL-CIO (2016), "U.S.-EU Free Trade Agreement (TTIP)". Washington D.C.: AFL-CIO America's Unions, avläst 28 juli 2016

Arnold, Chris (2016), "China Killed 1 Million U.S. Jobs, But Don't Blame Trade Deals". *NPR.org*. Avläst 10 september 2016

Associated Press (2015), "Here's what Clinton has said on the Pacific trade pact she now opposes", *PBS Newshour*, 7 oktober 2015

Autor, David H, David Dorn & Gordon H. Hanson (2016), "The China Shock: Learning from Labor Market Adjustment to Large Changes in Trade". Working Paper. National Bureau of Economic Research, January 2016.

Baldwin, R.E. & Magee, C.S. (2000), *Congressional trade votes: from NAFTA approval to fast-track defeat*, Institute for International Economics, Washington, DC.

Bertelsmann Stiftung (ed.) *Attitudes to Global Trade and TTIP in Germany and the United States*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. Avläst 10 september 2016.

Buonanno, Laurie (2015), "The TTIP Arrives" i Buonanno, Laurie, Cuglesan, Natalia & Henderson, Keith (eds.), *The New and Changing Transatlanticism: Politics and Policy Perspectives*. New York and London: Routledge.

Bureau of Labor Statistics (2016), *Employment, Hours, and Earnings from the Current Employment Statistics survey (National)*. Washington D.C.: Bureau of Labor Statistics. Avläst 20 augusti 2016.

Chicago Booth IGM Forum (2014), "IGM Forum. Fast-Track Authority". Chicago: University of Chicago Booth School of Business, The Initiative on Global Markets, avläst 3 augusti 2016.

Cimino-Isaacs, Cathleen (2016), "TPP and the Environment", *Peterson Institute for International Economics*, 22 april 2016..

Cutcher-Gershenfeld, Joel; Brooks, Dan & Mulloy, Martin (2015), *The Decline and Resurgence of the U.S. Auto Industry*. Briefing Paper #399. Washington D.C.: Economic Policy Institute. Avläst 27 juli 2016.

DeSilver, Drew (2014), "For most workers, real wages have barely budged for decades", *Pew Research Center*, 9 oktober 2014, avläst 28 juli 2016,

Destler, I.M. (1995), *American trade politics*. 3:e uppl. Washington. D.C.: Institute for International Economics.

Dutton, Sarah, m fl (2016), "Poll: Trump and Clinton voters on immigration, economy, trade". *CBS News*, 14 juli 2016.

Eisenstein, Paul A (2016), "From Rust Belt Relic to High-Tech Hub: Redefining the Motor City", *NBC News*, avläst 24 september 2016.

FeelTheBern.org (2016), "Bernie Sanders On Trade", *FeelTheBern.org*, avläst 28 juli 2016.

Fordham, B.O. & McKeown, T.J. (2003), "Selection and Influence: Interest Groups and Congressional Voting on Trade Policy", *International Organization*, vol. 57, no. 3, pp. 519–549.

Fordham, Benjamin O. and Katja B. Kleinberg. "How Can Economic Interests Influence Support for Free Trade?" *International Organization* 66, no. 2 (April 2012): 311–28.

Francisco, Brian (2016), "Labor taking trade fight to polls". *The Journal Gazette*, 5 augusti 2016.

Gallup (2016), "Confidence in Institutions". *Gallup*. Avläst 10 september 2016.

Gonyea, Don (2013), "What Has NAFTA Meant For Workers? That Debate's Still Raging", *NPR.org*, 17 december 2013, avläst 29 juli 2016.

Graves, Allison & Moorthy, Neelesh (2016), "Fact-checking Hillary Clinton's acceptance of the Democratic nomination", *Politifact*, 28 juli 2016.

Hufbauer, Gary Clyde, Cimino, Cathleen & Moran, Tyler (2013), *NAFTA at 20: Misleading Charges and Positive Achievements*, Washington D.C.: Peterson Institute for International Economics, Number PB14–13.

Hufbauer, Gary (2016), i podcasten "NAFTA and Trade through the Campaign Lens", *KCRW*, 6 juni 2016.

Kotkin, Joel & Piiparinen, Richey (2014), "The Rustbelt Roars Back From the Dead", *The Daily Beast*, 7 december 2014. Avläst 2 augusti 2016.

Krogstad, Jens Manuel (2016), "U.S. border apprehensions of families and unaccompanied children jump dramatically", Washington D.C.: Pew Research Center, avläst 29 juli 2016.

Lima, Cristiano (2016), "Trump calls trade deal 'a rape of our country'", *Politico*, 28 juni 2016.

Malmström, Cecilia (2016), "TTIP: The Finish Line and How To Get There", Tal den 29 juni 2016, Washington D.C. *European Commission*

Mankiw, Gregory (2016), "Why Voters Don't Buy It When Economists Say Global Trade Is Good", *The New York Times*, 29 juli 2016.

Mansfield, Edward D. & Mutz, Diana C. (2009), "Support for Free Trade: Self-Interest, Sociotropic Politics, and Out-Group Anxiety". *International Organization* 63, no. 3: 425–57.

McBride, James & Sergie, Mohammed Aly (2016), "NAFTA's Economic Impact", *Council on Foreign Relations*, avläst 28 juli 2016.

Rauhala, Emily (2016), "Trump blasts China, China, China in Republican convention speech". *Washington Post*, 22 juli 2016.

"Sanders takes jab at Clinton over trade deal", *The Hill*, 5 november 2015.

Schaffner, Brian & Ansolabehere, Stephen (2015), "CCES Common Content, 2014", Harvard Dataverse, V2.

Stiglitz, Joseph E. (2016), "Globalization and its New Discontents". *Project Syndicate*. 5 augusti 2016.

The Economist (2016), "Rustbelt Recovery". *The Economist*, 10 mars 2011. Avläst 3 augusti 2016.

Trumka, Richard (2016), "TPP: A new low", *The Hill*, 2 februari 2016.

United States Trade Representative (2003), "NAFTA at 10: A Success Story". Washington D.C.: Office of the United States Trade Representative, avläst 29 juli 2016.

Woodall, Bernie (2016), "UAW chief says Clinton told him she would renegotiate NAFTA", *Reuters*, 26 juli 2016.

Åslund, Anders (2016), "Vad skulle president Trump betyda för Sverige?", *Svenska Dagbladet*, 12 maj 2016.